

NANCY J. DAVIS - ROBERT V. ROBINSON
Dinsel Hareketler ve Sosyal Refah:
Mısır, İsrail, İtalya ve ABD

NANCY J. DAVIS DePauw Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde profesördür. Davis, özellikle dinsel hareketlerin siyaset üzerindeki etkisini karşılaştırmalı ve tarihsel açılardan ele aldığı çalışmalarıyla tanınmaktadır.

ROBERT V. ROBINSON Indiana Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde yönetici profesördür. Dinin çeşitli ülkelerde siyaset üzerindeki etkileri, din sosyolojisi, kolektif davranış ve sosyal hareketler üzerine çalışmalar yapmaktadır.

*Claiming Society for God
Religious Movements and Social Welfare
Egypt, Israel, Italy, and the United States*
© 2012 Indiana University Press

İletişim Yayınları 2104 • Bugünün Kitapları 178
ISBN-13: 978-975-05-1694-8
© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2015, İstanbul

EDITÖR Kıvanç Koçak
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Oben Üçke
BASKI ve *CLT* Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

NANCY J. DAVIS - ROBERT V. ROBINSON

Dinsel Hareketler ve Sosyal Refah: Mısır, İsrail, İtalya ve ABD

Tanrı İçin Toplum Talebi

*Claiming Society for God
Religious Movements and Social Welfare
Egypt, Israel, Italy, and the United States*

ÇEVİRENLER

Hasan Şen - Balım Sultan Yetgin

*Anne-babalarımıza,
Bob ve Eileen Davis - Al ve Alicia Robinson*

İÇİNDEKİLER

<i>ÇEVİRİYE ÖNSÖZ</i>	11
<i>TEŞEKKÜR</i>	13
Önsöz	17
Giriş	25
1 Devletle, Devletin Etrafından Dolanarak Mücadele Etmek	41
KOMÜNİTERYAN/CEMAAT OLARAK DİNSEL ORTODOKSLUK.....	42
SAĞ VEYA SOL?.....	48
ORTODOKSLAR İRRASYONEL MİDİR?.....	52
DİNSEL ORTODOKS HAREKETLER.....	54
ORTODOKS HAREKETLERİN GÖZ ARDI EDİLEN MÜŞFİK YANLARI.....	56
KAMU DİNİ.....	58
DİNSEL ORTODOKS HAREKETLERİN ÜÇ YÜKÜMLÜLÜĞÜ.....	59
Geniş, Çok Yönlü Gündemler.....	60
İdeolojik Katılık.....	61
Uzlaşma Konusunda İsteksizlik.....	64
DEVLETİN ETRAFINDAN DOLANMAK.....	66
SİVİL TOPLUMU ELE GEÇİRMEK İÇİN DEVLETİN ETRAFINDAN DOLANMAK.....	67
DİN, BU HAREKETLERİ BAŞARILI KILAR MI?.....	69

POLİTİK FIRSAT YAPISI VE DEVLETİN ETRAFINDAN DOLANMAK.....	71
ÇOKLU KURUMSAL POLİTİKA YAKLAŞIMI.....	76
ÖZET.....	77

2 Müslüman Kardeşler

Mısır'da Devlet İçinde Devlet İnşası.....	79
İSLÂM ORTODOKSİSİ, KOMÜNİTERYANİZM VE KAPSAYICILIK.....	82
MISIR TOPLUMUNUN UYGUN ZAMANLARDA	
KURUM KURUM İSLÂMİLEŞTİRİLMESİ: 1930-1948.....	88
DERECELİ ÜYELİK SAĞLAMAK.....	92
YERELLEŞME SAYESİNDE DEVLET BASKISINA DAYANMA.....	93
İSLÂMİLEŞMENİN İKİ YOLU: NASIR YILLARINDA BÖLÜNME.....	99
DEVLETİN UYUM VE BASKISI DÖNGÜLERİ: SEDAT VE MÜBAREK YILLARI.....	100
MISIR TOPLUMUNUN KURULUŞLARINDA GİZLENMEK.....	101
AĞ YOLUYLA MISIR HALKINI YETKİLENDİRME VE POLİTİZE ETME.....	107
SEÇİM ZAFERLERİ İÇİN AĞDAN YARARLANMAK.....	112
MÜSLÜMAN KARDEŞLER PARLAMENTODA.....	116
DEMOKRASİ YANLISI 2011 DEVRİMİ VE SONRASI.....	120
SONUÇLAR.....	126

3 Sefarad Tevrat Muhafızları

İsrail Devleti'ne Alt Etmek İçin Nüfuz Etmek.....	131
ETNİSİTE VE İSRAİL'DE MİZRAHİ YAHUDİLERİ.....	134
HAREDİZM, KOMÜNİTERYANİZM VE POLİTİK KATILIM.....	135
POLİTİKAYA GİRİŞ.....	143
İSRAİL DEVLETİNE ETRAFINDAN DOLANMAK İÇİN NÜFUZ ETMEK.....	146
TABANDA İNŞA ETME.....	150
DERECELİ ÜYELİK SAĞLAMAK.....	158
MODERNİTEDEN ÖDÜNÇ ALMAK.....	160
BİR LİDERLİK SKANDALINDAN SAĞ SALİM ÇIKMAK.....	161
GERİ TEPME VE İYİLEŞME.....	163
EKONOMİK KAYGILARI BAŞA YAZARAK ÖNCELİKLERİ DEĞİŞTİRMEK.....	167
SONUÇLAR.....	172

4	Comunione e Liberazione	
	İtalya'da Paralel Bir Hıristiyan Toplumunun Temellerini Kurmak	177
	HAYIRSEVERLİK, KOMÜNİTERYANİZM VE MİLİTANLIK	179
	YÜKSELİŞ VE ÇÖKÜŞ: GIOVENTÙ STUDENTESCA.....	183
	YENİDEN BAŞLAMA VE ERKEN DÖNEM SİYASİ KATILIM: COMUNIONE E LIBERAZIONE.....	188
	KÖTÜ ŞİRKETTEN KAYNAKLANAN BİR SKANDALIN ÜSTESİNDEN GELMEK.....	196
	PARALEL HİRİSTİYAN TOPLUM İNŞASI	198
	DERECELİ ÜYELİK DÜZEYLERİ SAĞLAMAK	210
	UZLAŞMA, DEVAMLILIK VE HAYATTA KALMA	211
	SONUÇLAR	215
5	ABD Kurtuluş Ordusu	
	İsa Mesih'in İkinci Gelişini Çabuklaştırmak İçin İyilik Yapmak	219
	EVANJELİKLİK, KOMÜNİTERYANİZM VE EYLEM İÇİNDE DİN	222
	KURULUŞ, GENİŞLEME VE HİZİPLERİN ÜSTESİNDEN GELME	231
	İKİNCİ BİR KURUM - İNŞA MİSYONU EKLEME: SOSYAL KANAT	239
	GİZLİ KÜLTÜREL MİSYON.....	252
	TEMELDEN İNŞA.....	254
	ÜYELİK SEVİYELERİ.....	259
	TANRI'NIN KRALLIĞINI İLERLETMEK VE İKİNCİ GELİŞİ ÇABUKLAŞTIRMAK İÇİN DEVLETİN ETRAFINDAN DOLANMAK	260
	SONUÇLAR	269
	Sonuç	273
	KAYNAKÇA	287

Devletle, Devletin Etrafından Dolanarak Mücadele Etmek

Çağdaş “fundamentalist” hareketler¹ –ya da bizim dinsel ortodoks olarak adlandırmayı tercih ettiğimiz hareketler– birçok akademik, medyatik ve politik çözümlemenin konusu olmuştur. Bu tür hareketlerin doğası, stratejileri ve etkisi hakkındaki hemen tüm açıklamalarda eksik olan; muhtaçlara iş ve sosyal hizmetler sağlamalarına, istihdamda ve halktan aldıkları destek konusunda başarılarına yol açan, korumacı bir yanı da içeren komüniteryan/cemaatçi mantıklarıdır. Dinsel ortodoks hareketlerin bu korumacı yüzü teşhis edildiği zaman bile, genellikle sırf yardımseverlik gibi yanlış anlaşılır.² Fark edilmeyen gerçek şudur ki, ortodoks hareketlerin birçoğu için –kliniklerin ve hastanelerin inşası, iş ve mevcut ücretlerden daha fazlasını ödemeyi sağlayan fabrikaların kurulması, okuryazarlık kampanyalarının başlatılması, ölümcül hastaların ölene kadar ba-

- 1 Aslında “fundamentalist” terimi, 20. yüzyıl başlarında, kendi mezhep ölçütleri içinde modernist eğilimlere direnen Protestanlara işaret etmektedir. Ancak terim son zamanlarda aslına uygun olmayan bir biçimde, Katoliklik, İslamiyet, Musevilik ve Hinduizm dahil çeşitli dinsel geleneklerde yer alan ortodoks dincilere uyarlanmıştır.
- 2 Örnek için bkz. Mona El-Ghobashy, “The Metamorphosis of the Egyptian Muslim Brothers”, *International Journal of Middle East Studies* 37 (2005): 377; Robert S. Leiken ve Steven Brooke, “The Moderate Muslim Brotherhood”, *Foreign Affairs* 86 (2007): 112.

kıldığı bakımevleri, muhtaçlara yardım tedarik edilmesi ve uygun fiyatlı evlerin yapımı gibi- kurumsal sosyal yardımlar; ÷lke geneline yayılmış olup hareketinin kendi inanç damgasını taşıyan, sivil topluma nüfuz etme amaçlı yoğun bir ađ içindeki okullar, ibadet merkezleri ve işletmelerle ilişkilidir. Ne var ki, bu stratejiyi göz ardı etmek ya da yanlış anlamak, ortodoks hareketlerin etki alanını ve toplumlara, devlete dini aşılımadaki başarısını ciddi küçümsemektir.

Dinsel açıdan ortodoks hareketler genellikle, irrasyonel ya da gerici olarak tasvir edilirken, bizler bu bölümde, onların ne sürekli sağcı ne de solcu olan bir komüniteryanizm mantığıyla motive olduklarını gösteriyoruz. Bu komüniteryan mantık, onları ibadet yerleri, okullar, sosyal refah kurumları ve sonuçta alternatif kurumların geniş ağları içinde büyüyen iş sahaları ve bazı durumlarda da devlet içinde paralel bir devlet veya toplum inşa etmeye yöneltir. Bu çatışmacı olmayan, kurum inşası stratejisi kendi içinde bir amaç olabilir çünkü dini duyarlılıklara dayalı topluma nüfuz etme ailede ve cinsellikte, dinî standartlarda ve muhtaçlara inanç temelli bir sosyal yardım içinde sonuç verebilir. Veya amaç devleti ele geçirmek ise bu, hareketin resmî politik arenada seçim zaferlerine dönüştürülebilen güçlü bir halk desteği inşa etmesine yardımcı olabilir.

KOMÜNİTERYAN/CEMAAT OLARAK DİNSEL ORTODOKSLUK

Dinsel ortodoks hareketlerin altında yatan mantığı, hareketlerin politik gündemini ve stratejilerini anlamak için, ilk kez *Kültür Savaşları* (1991) adlı kitabında sosyolog James Davison Hunter tarafından üretilmiş olan “ahlâki otoritenin kökten farklı iki kavranışı” ayrımıyla başlayalım. Dinsel ortodoks bakış (Allah, Yehova ve Tanrı olan) bir ilahı, iyi ve kötünün nihai yargıcı olarak görür; kutsal metinleri (ve bunlardan türeyen dinî öğretileri) vahiyle gelmiş hatasız ve ebedi metinler olarak kabul eder; bu yüce varlığı insanları kollayan, onlara etkide bulunan ve gündelik hayatlarını yargılayan olarak telakki eder.

Buna karşın modernist³ bakış bireyleri, kendi çağları bağlamında ahlâki kararlarını verme özgürlüğüne sahip olarak gösterir; dinî metinleri ve öğretileri, insanın diğer ahlâki hükümlerle birlikte tarihsel ve kültürel bağlamda dikkate alınması gereken yaratımları olarak görür; bireyleri kendilerine karşı sorumluluk sahibi olarak addeder, hayatlarını ve kaderlerini belirlemede büyük ölçüde bağımsız olduklarını kabul eder.⁴ Modernistlerin ateist veya agnostik olmaları şart değildir; örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde çoğu modernist Tanrı'ya inanır.⁵

Hunter'ın ahlâki otoritenin ideal-tipik görüşünün teolojik ve politik uygulamalarını bir dizi kavramsal ve ampirik makalede⁶ açıkladık ve mutlaka uç kutuplarda yer alması ya da tamamen belirli bir ahlâki kozmoloji veya ideal tipin tüm özelliklerini kapsamaması gerekli olmaksızın, gerçek bireylerin, dinî grupların ve hareketlerin modernist süreçle beraber bir ortodoksisinin olduğunu teşhis ettik. İnşa ettiğimiz teorik model olan ahlâki kozmoloji teorisi,⁷ ortodoks ve modernist ahlâki kozmolojilerin teolojik açıdan nasıl farklı olduklarını ve söz konusu farklılıkların, bu ahlâki kozmolojileri benimseyenlerin politik tutum-

3 “Modernist” kavramını Hunter'ın “ilerlemeci” (*progressive*) terimiyle ilişkilendirilen politik bir çağrışımı önlediğinden bu ideal tip için kullanıyoruz. Çünkü ilerleme teriminin, ekonomik konularda kendi bakışı için uygun olmadığını göstermiştik.

4 James Davison Hunter, *Culture Wars: The Struggle to Define America* (New York: Basic Books, 1991), 49.

5 Nancy J. Davis ve Robert V. Robinson, “Are the Rumors of War Exaggerated? Religious Orthodoxy and Moral Progressivism in the United States”, *American Journal of Sociology* 102 (1996): 756-787.

6 Davis ve Robinson, “Are the Rumors of War Exaggerated?”; Nancy J. Davis ve Robert V. Robinson, “Their Brothers' Keepers? Orthodox Religionists, Modernists ve Economic Justice in Europe”, *American Journal of Sociology* 104 (1999): 1631-1665; Nancy J. Davis ve Robert V. Robinson, “Religious Cosmologies, Individualism, and Politics in Italy”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 38 (1999): 339-353; Nancy J. Davis ve Robert V. Robinson, “Theological Modernism, Cultural Libertarianism, and Laissez-Faire Economics in Contemporary European Societies”, *Sociology of Religion* 62 (2001): 23-50; Nancy J. Davis ve Robert V. Robinson, “The Egalitarian Face of Islamic Orthodoxy: Support for Islamic Law and Economic Justice in Seven Muslim-Majority Nations”, *American Sociological Review* 71 (2006): 167-190.

7 Nancy J. Davis ve Robert V. Robinson, “Egalitarian Face of Islamic Orthodoxy”.

larını ve davranışlarını nasıl etkilediğini gösteriyor. Model yalnızca, İbrahim’i bir peygamber figürü olarak sayan Hıristiyanlık, İslâm ve Yahudiliği kapsayan Semavi din gelenekleri için geçerlidir. Bu gelenekler için kullanılan başka bir ortak ifade “Kitâbî Dinler”dir ve biz bu kitap boyunca Semavi dinleri birbirleri yerine kullandık. Semavi dinlerin temel özelliği –Hindu ve Budist geleneklerde eksik olan– ilahi, ölümsüz hakikatleri ve yasaları olarak görülen kutsal bir kitaba sahip olmalarıdır. Bu kutsal kitapların varlığı, kutsal metinleri tüm zamanlar, mekânlar ve insanlar için kelimesi kelimesine doğru kabul eden ortodoksiyi meydana getirirken; günümüz toplumları açınsındansa sözü edilen metinleri, insani yoruma gerek duyarak çağdaş koşullara uyarlamak gerektiğini savunan, bunları bugünkü toplumlar için yasa formülasyonunda diğer ahlâki ve hukuki ilkelerle uyumlu gören (karşıt kutuptaki) modernistleri meydana getiriyor. Çok az Hindu ya da Budist, çok sayıdaki dinî kitaplarından herhangi birini kelimesi kelimesine alır. Dolayısıyla ortodoksi/modernizm ayrımı, Hinduizm ve Budizm’de pek de geçerli değildir.⁸

Bizim iddiamız şudur: Dinsel açıdan ortodoks kozmoloji, bireyleri daha büyük bir cemaatin kapsamına dahil etmeyi gerekli görmesi, tüm üyelerinin bir ilahın ulu planına ve yasalarına tâbi olmaları bakımından *teolojik olarak komüniteryan/cemaatçidir*. Ortodoks kozmolojide ebedi dinî gerçekler, standartlar ve yasalar; topluluğun desteklemesi gereken ve herkesin uymakla yükümlü olduğu en yüce bir varlığın yasaları tarafından daha önce herkese indirilen kutsal kitap veya öğretiler içinde türetilmiş olarak görülür. Bu nedenle ortodoksinin altında yatan teolojinin sert veya otoriter bir tarafı vardır.

Aynı zamanda teolojik komüniteryanizm, bireysel inancın ancak daha büyük bir müminler cemaati bağlamında ifade edilebileceği ve kendisini ancak bu bağlamda tam olarak hayata geçirebileceği inancını gerekli görür. İmanlı kişilerin, henüz inanç sahibi olmayan veya inancını yitiren, aynı anlayışla yetişen ve bunu paylaşan başka kişileri arayıp bulmak gibi bir yü-

8 Winston L. King, “Eastern Religions: A New Interest and Influence”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 381 (1970): 66-76.

kümlülüğü de vardır. Bu durum, ortodokslar arasında, genellikle kendilerinin “kutsal” topluluğun bir parçası olduğu hissiyatına yol açar. Gabriel Almond, R. Scott Appleby ve Emmanuel Sivan, Kuzey Amerika köktendincilerinin kendilerini, içeriden biri, “saklı biri” için –nihai övgü anlamında– “birlikte bo-yunduruk altına alınmışlar” (*yoked together*) olarak tanımladıklarını belirtiyorlar.⁹ Bireylerin Tanrı karşısında, “Yehova’nın çocukları” olarak veya “Tanrı ailesi”nin bir ferdi olarak manen veya potansiyel anlamda eşit varlıklar oldukları mefhumuyla sıklıkla karşılaşılır. Bu nedenle ortodoksinin teolojik komüniteryanizmi paylaşma, şefkat, karşılıklılık ve başkaları için sorumluluk unsurlarını gerektirir.

Komüniteryanizm, dayandığı “toplum” kavramı gibi hem bir ayrıcalık hem de münhasırlık (mahsusluk) nosyonuna sahiptir. Bu durum, inancın doğru kavrayışına ulaşanlar ve ulaşmayanlar; “samimi” ya da “otantik” olanlar ve olmayanlar; Hıristiyan, Yahudi veya Müslüman olanlar ve olmayanlar arasında sınır çizmeyi gerektirir. Nihayet, herkes için “gerçek” inancı kabul etmeyi ya da dine geri dönme potansiyelini ve dolayısıyla gerçek dindarlar dışında dinini yayma yükümlülüğünü içerir.

Ortodoks kozmolojinin teolojik komüniteryanizminin –korumacı ve katı olan– iki yanının, bu ahlâki anlayışa sahip kişilerin politikaları açısından önemli etkilerde bulunduğunu iddia ediyoruz. Katı yan, ortodoksları pratikte genellikle kürtaj, eşcinsellik ya da evlilik dışı cinselliği yasaklamakta; boşanmayı zorlaştırmak veya imkânsız hale getirmeyi sağlamakta; erkekler ve kadınlar, kocalar ve karılar için özel ve farklı roller vermek anlamına gelen uygulamalarda; cinsellik, cinsiyet, üreme ve aile hayatı konularında ilahi emir olarak öngörülen standartların yürürlüğe konmasında olduğu gibi, kültürel komüniteryanizmin otoriter bir koluna sürüklemektedir.¹⁰ Bununla bir-

9 Gabriel A. Almond, R. Scott Appleby ve Emmanuel Sivan, *Strong Religion: The Rise of Fundamentalisms around the World* (Chicago: University of Chicago Press, 2003), 37.

10 Biz, dinsel kozmolojinin katı yanının cinsellik, üreme, aile ve cinsiyet rollerine özel olarak odaklandıkları konusunda sadece spekülasyon yapabiliriz. Bu belki Semavi dini geleneklerden önce, erkeğin kadınlara göre daha güç sahi-

likte teolojik komüniteryanizmin korumacı yarı ortodoksları muhtaç olanlarla paylaşmak ya da onlara yarar sağlamak, zengin ve fakir arasındaki uçurumu azaltmak ve ta ki tüm topluluk üyelerinin ihtiyaçları karşılanana kadar ekonomiye müdahale etmenin cemaatin veya devletin sorumluluğu olduğu şeklinde bir ekonomik komüniteryanizme yönelmektedir. Böylece ortodoks komüniteryanizm, yandaşlarını kültürel otoriterlik ve ekonomik eşitlikçiliğe¹¹ doğru meylettiren ve kendisine politik olarak hem katı hem de yardımsever bir görünüm kazandıran bir şey olarak topluluk üyelerini “kollamayı” gerektirir.¹²

Ortodoksluk, bizim (ve Hunter’ın) anladığı şekliyle, (örneğin, İsa’nın ilahlılığı, zekat veya zorunlu sadaka ödeme yükümlülüğü gibi) bir inanç geleneğinin özel ilkelerinde yer alan iman ya da “doktriner” ortodoksi anlamında değil, tüm Semavi ortodoks geleneklerin uzlaştığı ahlâki otoriteyle birlikte, bu ahlâki otoritenin odağına doğru geniş bir teolojik yönelime işaret eder. Diğer bir deyişle, ortodoks Hıristiyanlar, Yahudiler (Müsvilîğin resmî Ortodoks kolundaki üyeliklerinden kendi kozmolojilerini ayırt etmek için küçük bir “o” ile) ve Müslümanlar farklı bazı dinî ilkelere bağlıdırlar. Fakat bu dinler hukuk yasalarının mutlak ve ebedi ilahi yasayı yansıtmaması gerektiği ve ahlâki otoritenin odağının bir yüce tanrı olduğu şeklindeki dünya görüşünü paylaşırlar.

bi olduğu, kadın cinselliğini, üreme seçeneklerini, ekonomik ve aile rollerini düzenlemek yoluyla erkeğin iktidarını korumaya çabalayan dinsel yasalara olduğu ataerkil toplumlardan kaynaklanmış olabilir.

- 11 Amerikalılar üzerine yapılan bir çalışma, dinsel açıdan ortodoksların modernistlere oranla başkalarına karşı daha fazla şefkatli duygular beslediklerini, bunun da onları hükümetin fakirlere yardım etme çabalarını desteklemelerine götürdüğünü gözler önüne serdi. David Blouin ve Robert V. Robinson, “Are Religious People More Compassionate?”, Midwest Sociological Society ve the North Central Sociological Association ortak yıllık toplantısında sunulan bildiri, Nisan 2007, Chicago.
- 12 Komüniteryanizmi/cemaatçiliği teyit eden Amerikalılar üzerine yapılan bir çalışma, ortodoksinin toplumun kökenlerinin geniş bir yelpazesinde (komşular, arkadaşlar, cemaat mensupları, iş arkadaşları ya da diğer öğrenciler ve etnik grup üyeleri gibi) toplumun duygularını teşvik eden tek önemli faktör olduğunu ortaya koydu. Robyn R. Ryle ve Robert V. Robinson, “Ideology, Moral Cosmology, and Community in the United States”, *City & Community* 5 (2006): 53-69.

Ne ortodoksluk ne modernizm herhangi bir inanç veya mezhep ile eşitlenmelidir. Önceki nicel araştırmamızda Katolik, Yahudi, Müslüman ya da Protestan olan bireyler arasında ortodoksi ve modernizmin unsurlarını birleştirmek isteyen; kimileri kozmolojilerinde ortodoks, kimileri ise modernist insanlara ulaşmıştı. Bu durum, ABD’de ana akım Protestanlar ya da siyahi Protestanlar, Evanjelistler gibi Protestan kesimler arasında dahi geçerlidir. Bu tür Protestanların her birinde, tabii ki bazı durumlarda değişebilmesine rağmen, ya ortodoks ya da modernist kutba dayanma eğiliminde olabilen bir dizi ahlâk kozmolojisine ulaştık. Dahası, Amerikalıların kültürel ve ekonomik konularda konumlarını açıklayan analizlerde (ortodoksiden modernizme dek) ahlâki kozmolojinin çoğunlukla (Katolik, Yahudi, ana akım Protestan, Evanjelist Protestan, siyahi Protestan ya da başka türlü olsun) mezhepten bağımsız etkilere sahip olduğu sonucuna ulaştık.¹³

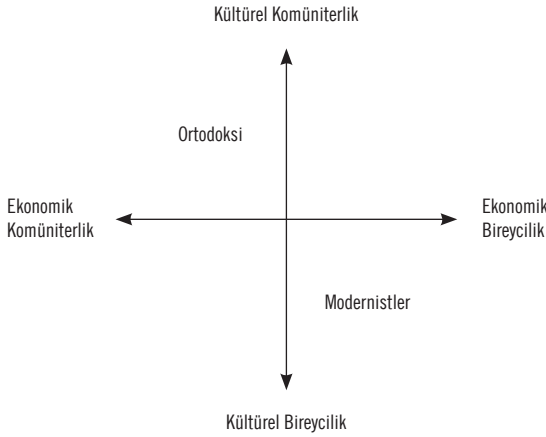
Ortodoksun aksine, teolojik modernistler kendi ahlâki kararları ve kaderlerinin sorumluluğu konusunda Tanrı’yı değil insanı kabul etmeleri bakımından *teolojik bireycidirler*. Aydınlanma ideallerini yansıtan modernist kozmoloji, taraftarlarını *kültürel bireyciliğe* veya liberteryanizme (*libertarianism*) yönlendiren; bu sayede, örneğin, istenmeyen bir gebeliğin çözümünü bir kadının özel kararı olarak görülmesi, cinsel ifadenin bireysel tercih olarak kabul edilmesi, eşlerin kendi birlik-telik yapılarını ve emeklerini nasıl paylaşacaklarına kendilerinin karar vermesi gerektiği şeklinde bireysel seçim talebi ve özgürlüğü bireysel sorumluluk¹⁴ beklentisiyle birleştirir. Modernistlerin teolojik bireyciliği, ayrıca “bırakınız yapşınlar”cı (*lais-*

13 Davis ve Robinson, “Are the Rumors of War Exaggerated?”; Brian Starks ve Robert V. Robinson, “Moral Cosmology, Religion and Adult Values for Children”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 46 (2007): 17-35; Brian Starks ve Robert V. Robinson, “Two Approaches to Religion and Politics: Moral Cosmology and Subcultural Identity”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 48 (2009): 650-669; Blouin ve Robinson, “Are Religious People More Compassionate?”

14 Amerika Birleşik Devletleri’nde modernistler, “kendilerini düşünen” çocukları –bireyciliklerine ilaveten– büyük ihtimalle ortodokslardan daha fazla tercih eden kişilerdir. Starks ve Robinson, “Moral Cosmology, Religion, and Adult Values for Children”.

ta kültürel meseleleri temsil eden ve kültürel komüniterlikten kültürel bireyciliğe uzanan, diğer boyutta ise ekonomik meseleleri temsil eden ve ekonomik komüniterlikten ekonomik bireyciliğe uzanan iki boyutlu şemayla politik alanın daha iyi tanımlanacağı sonucuna vardık (Şekil 1.2).

ŞEKİL 1.2
Dinsel Açıdan Ortodoks ve Modernistlerin, Ahlâki Kozmolojilerine Göre Konumlarını Gösteren Çift Boyutlu Politik Alan

Birey ve grupların, kültürel ve ekonomik konularda kendilerini bir süreliğine farklı konumlandırabildiği fark edilmiştir. ABD’li sosyolog ve siyaset bilimci Seymour Martin Lipset 1981 yılında kaleme aldığı bir yazısında ilkinin cinsellik, üreme, evlilik ve aile ile ilgili özgürlükleri kısıtlama çabalarına; ikincisinin “bırakınız yapınlar”cı ekonomik ilkeleri destekleme çabalarına atfen, kültürel muhafazakârlık ve ekonomik muhafazakârlık arasında ayırım yapmıştı.¹⁶ Politik alanı, bir kültürel ve

nism, Cultural Libertarianism and Laissez-Faire Economics”; Davis ve Robinson, “Egalitarian Face of Islamic Orthodoxy”.

16 Seymour-Martin Lipset, *Political Man* (New York: Free Press, 1981). İtalyan politik filozof Norberto Bobbio, “sol” ve “sağ” kavramlarını değerlendirme yazısında, “politik solu politik sağdan ayırmak için en çok kullanılan ölçüt

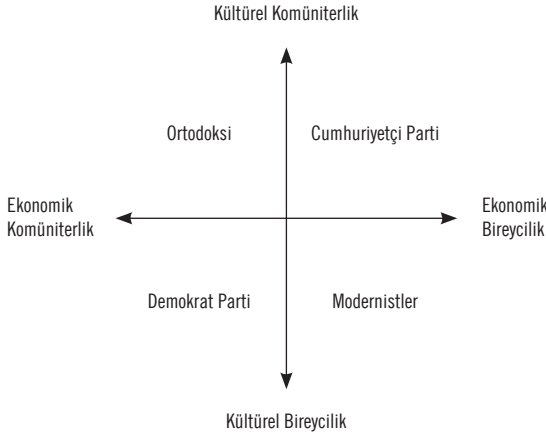
bir ekonomik boyutu içerecek şekilde yeniden kavramsallaştırma, bizlere Şekil 1.2.'de gösterildiği gibi dinsel açıdan ortodoks olanları ve modernistleri konumlandırma imkânı verir. Ahlâki kozmolojilerin iki boyutlu politik alanda konumlandırılması, dinsel ortodoksların modernistlere göre hem kültürel hem de ekonomik boyutta daha komüniteryan olma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Dinsel ortodoksların, geleneksel sol-sağ terimleriyle söyleyecek olursak, ekonomik konularda modernistlerin daha solunda, kültürel konularda ise modernistlerin daha sağında olmalarından ötürü konumlarının çetrefilliği ve (komüniteryanizm açısından) tutarlılığı geleneksel, tek boyutlu, bir sol-sağ aralığı (Şekil 1.1) vasıtasıyla resmedilemez. Dahası eğer ekonomik boyut –yani onların korumacı yönü– ihmal edilirse, bu, onların irrasyonel ya da sürekli sağ kanat olarak görülmelerine yol açar.

Şekil 1.3'te gösterdiğimiz üzere, Amerika Birleşik Devletleri'nde, ne dinsel ortodokslar ne de modernistler, Cumhuriyetçiler ve Demokratlar gibi iki büyük politik partinin aynı çeyrek daireleri içindedir. Her iki parti, dinsel ortodoksların çoğunun oylarını kazanmak için onlarla paylaştıkları konumlarına vurgu yapmak ve onlardan ayrıldıkları pozisyonlarını vurgulamaktan

tutumdur... eşitlik idealine yönelik tutum”dur –ki biz ekonomik boyut olarak tanımlıyoruz– demektir. Bununla birlikte, Bobbio, politik alanda bir yer bulmak için diğer bir ölçüt olan “özgürlük/otoritercilik” kavramlarına ihtiyaç olduğunu da ileri sürer. O, özellikle kültürel konularda bu ikinci boyutu geçerli görmese de burada yaptığımız gibi, söz konusu boyut bu tür konulara kolayca uzanmaktadır. ABD’li sosyolog Fred Kniss, otoritenin konumunun kolektif bir gelenekte veya bireysel düşüncede yatıp yatmadığı ve başka bir boyutuyla ahlâki projenin kamu yararı ya da bireysel yararın maksimizasyonu ile ilgili olup olmadığı şeklinde, birbiriyle ilişkili iki boyutlu modeli öne alır. Kniss’in ilk boyutu kabaca bireyciliğe karşı komüniteryanizm, ikincisi ekonomik bireyciliğe karşı ekonomik komüniteryanizm olarak karşılık bulur. Norberto Bobbio, *Left and Right: The Significance of a Political Distinction* (University of Chicago Press, 1996); Fred Kniss, “Culture Wars: Remapping the Battleground”, *Cultural Wars in American Politics: Critical Reviews of a Popular Myth*, (ed.) Rhys H. Williams, 331-347 (New York: Aldine de Gruyter, 1997). Ayrıca bkz. Rebecca Klatch, “Complexities of Conservatism: How Conservatives Understand the World”, *America at Century’s End*, (ed.) Alan Wolfe (Berkeley: California University Press, 1992 University of California Press); Anthony Giddens, *Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics* (Cambridge: Polity Press, 1994).

kaçınmak zorundadırlar. Bu nedenle Cumhuriyetçiler'in, ortodoksların oylarını etkilemek adına, refah harcamalarını kesmek, tüm Amerikalıları kapsayan sağlık mevzuatını yürürlükten kaldırmak ve zenginler için vergi indirimlerini sürdürmek gibi ekonomik konularda pozisyonlarını vurgulamaktan kaçınırken; kürtaj ve eşcinsel evliliğe karşı yasa yapmak gibi kültürel konularda pozisyonlarını vurgulamaları gerekir. Demokratlar ise ortodoksların desteğini kazanmada ekonomik konularda konumlarını vurgulamak ama kültürel konularda konumlarını vurgulamamak şeklindeki karşı stratejiyi benimserler.

ŞEKİL 1.3
ABD'de Dinsel Açıdan Ortodokslar ve Modernistlerle Büyük Politik Partilerin
Konumlarını Gösteren İki Boyutlu Politik Alan

Ortodoksların, modernistlere kıyasla baskın eğilimleri olsa da bu eğilimlerin istisnaları vardır. Seküler demokratik sosyalistler gibi bazı modernistler komüniteryan ekonomik kanaatleri savunurlar. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Pat Robertson gibi televanjelik¹⁷ (*televangelist*) bazı dinsel orto-

17 Amerika'da sıkça görülen, televizyonu vaaz aracı olarak kullanan din adamları – c.n.

dokslar, ekonomik konularda bireysel “bırakınız yapsınlar”cı kanaatleri savunurlar. Yine de ulusal ölçekli nicel araştırma analizlerimiz ve diğer bilim insanlarının (ortodokslardan modernistlere değin) ahlâki kozmolojilerin, (kürtaj, eşcinsellik, doğum kontrolü, boşanma, kadın ve erkeklere uygun roller gibi) kültürel ve (yoksulluk, eşitsizlik, işsizlik gibi) ekonomik tutumlar üzerindeki etkisine dair analizleri, yirmi ülkede dinsel ortodoksların hem ekonomik hem de kültürel konularda modernistlerden daha komüniteryan olduğunu ortaya koymuştur. Bu örüntü, ağırlıklı olarak Protestan olan (Norveç, Amerika Birleşik Devletleri), Protestan ve Katoliklerin karışık olduğu (Batı Almanya), Katolik (Avusturya, İrlanda, İtalya, Polonya, Portekiz), Doğu Ortodoksu (Bulgaristan, Romanya), Yahudi (İsrail) ve Müslüman (Cezayir, Bangladeş, Mısır, Endonezya, Ürdün, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan ve Suudi Arabistan) ülkelerde aynı şekilde bulunmuştur.¹⁸ Tüm Semavi dinsel geleneklerde ortodoks *bireylerin* katı ve korumacı olma eğilimi, bizi, kaygıları benzer bir özellik etrafında birleştiren (*galvanized*) ortodoks hareketleri çalışmaya götürdü.

ORTODOKSLAR İRRASYONEL MİDİR?

Dinsel ortodoksların komüniteryanizmini ve politik sonuçlarının nüanslarını anlamak ortodoksların –Giriş bölümünde ta-

18 Davis ve Robinson, “Are the Rumors of War Exaggerated?”; Davis ve Robinson, “Their Brothers’ Keepers”; Davis ve Robinson, “Religious Cosmologies, Individualism, and Politics in Italy”; Davis ve Robinson, “Theological Modernism, Cultural Libertarianism and Laissez-Faire Economics”; Davis ve Robinson, “Egalitarian Face of Islamic Orthodoxy”; Ted Jelen, “Religious Belief and Attitude Constraint” *Journal for the Scientific Study of Religion* 29 (1990): 118-125; Azamat Junisbai, “Understanding Economic Justice Attitudes in Two Countries: Kazakhstan and Kyrgyzstan”, *Social Forces* 88 (2010): 1677-1702; Mark Regnerus, Christian Smith ve David Sikkink, “Who Gives to the Poor? The Influence of Religious Tradition and Political Location on the Personal Generosity of Americans toward the Poor”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 37 (1998): 481-493; Starks ve Robinson, “Two Approaches to Religion and Politics”; Joseph B. Tamney, Ronald Burton ve Stephen D. Johnson, “Fundamentalism and Economic Restructuring”, *Religion and Political Behavior in the United States*, (ed.) Ted G. Jelen (New York: Praeger, 1989).

nımlandığı gibi araştırmalardan, medyadaki yansımalarından, politik analizlerden ve popüler anlayıştan rengini alan- irrasyonel oldukları şeklindeki yanlış anlamayı aydınlığa kavuşturmak için yardımcı olmaktadır. Eleştirdiğimiz bu tasnif, rasyonel seçim teorisine çok şey borçludur. Diğer disiplinlerin yanı sıra ekonomi, siyaset bilimi ve sosyolojide popüler olan rasyonel seçim teorisi, insanların çoğunlukla kendi ekonomik çıkarları etrafında motive olduğunu varsayar. İlk olarak, ortodokslar salt ekonomik kaygıların dışındaki kaygılarla motive olurlar: Onların teolojik ve kültürel gündemleri ekonomik öz çıkarlarına indirgenemez.

İkincisi, ortodoksların ekonomik hedefleri komüniteryandır, kesinlikle bireysel çıkar değildir. Şayet ortodoksların ekonomik açıdan dezavantajlı olma eğilimi gösterdikleri ve eşitlikçi tutumlarının kendilerine yardım edilmesi arzusundan kaynaklandığı öne sürülebilseydi, ekonomik tutumlarının bireysel çıkara dayalı olduğu kabul edilebilirdi. Oysa öykülerini anlattığımız dört hareket arasında Comunione e Liberazione, bilhassa öğrencilerden ve orta sınıf profesyonellerden faydalanmakta; Müslüman Kardeşler de öğrenciler, profesyoneller, yoksullar, işçi sınıfı mensupları ve işsizler de dahil olmak üzere geniş bir takipçiler alanını etkilemektedir. Bu hareketlerden belirttiğimiz ikisi (Şas ve Kurtuluş Ordusu) orantısız bir biçimde yoksullardan ve işçi sınıfından yararlanıyor gibi görünüyor ve bu anlamda onların ekonomik konumlarının ekonomik bir bireysel çıkar unsurunu yansıttığı ileri sürülebilir. Oysa söz konusu dört hareketin yer aldığı Mısır, İsrail, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri'ni içeren bir dizi ülkede bireyler hakkındaki önceki kapsamlı niceliksel analizimiz, ortodoksların ekonomik eşitlikçiliği desteklemedeki etkisinin, hükümetin yoksullara yardım çabaları lehine tavır takınmak, zengin ve fakir arasındaki uçurumu azaltmak ve ekonominin eğitim, meslek ve gelir kontrollerine göre bile pek değişmediği söz konusu ülkelerde ekonomiye müdahale etmek olduğunu ortaya koymuştur. Diğer bir deyişle, ortodoksların görece eşitlikçiliği ekonomik birey çıkarı ile izah edilemez.